

УДК 141.319.8:130.2

Селюк Є. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

МЕРЕЖА ЯК ФАКТОР ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН ВЛАДИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті обговорюється значення і специфіка «мережі» як базисної структури інформаційного суспільства, за допомогою якої окреслюються контури сучасного сприйняття і розуміння функціональних змін влади в сучасному суспільстві. На прикладі нещодавно створеного порталу <http://www.whitehouse.gov/> здійснена спроба проілюструвати організацію спілкування між народом і законодавцями. У відкритому доступі знаходяться розклади публічних зустрічей президента і прем'єр-міністра, що дозволяє громадянам впливати на розробку законів, обговорювати їх, вносити свої пропозиції. Однак, потужна плеяда медіа-філософів стурбована створенням «технофундаменталізму», «віртуального насильства», «медіа-терору», «електронного нашійника» тощо. Наведено ряд характеристик, що свідчать про стурбованість такою ситуацією, коли влада озброєна новітніми технологіями інформатики, може формувати громадську думку, маніпулювати суспільною свідомістю, а також здійснювати повний візуальний контроль, який гарантує владі практично автоматичне функціонування, що, у кінцевому підсумку, веде до перетворення владних відносин, які, у свою чергу, є і метою, і умовою владних змін.

Ключові слова: інформаційне суспільство, мережева логіка, технофундаменталізм, влада, нетократія.

В статье обсуждается значение и специфика «сети» как базисной структуры информационного общества, при помощи которой очерчиваются контуры восприятия и понимания функциональных изменений власти в современном обществе. На примере недавно созданного портала <http://www.whitehouse.gov/> сделана попытка проиллюстрировать организацию общения между народом и законодателями. В открытом доступе находятся расписания публичных встреч президента и премьер-министра, что позволяет гражданам влиять на разработку законов, вносить свои предложения и обсуждать их. Однако, мощная плеяда медиа-философов обеспокоена созданием «технофундаментализма», «виртуального насилия», «медиа-террора», «электронного ошейника» и т.д. Данный ряд характеристик свидетельствует об обеспокоенности такой ситуацией, когда власть, вооруженная новейшими техническими средствами информатики, может уверенно формировать общественное мнение, манипулировать общественным сознанием, а также осуществлять полный визуальный контроль, который гарантирует власти практически автоматическое функционирование, что, в конечном счете, ведет к преобразованию властных отношений, выступающих, в свою очередь, и как цель, и как условие социальных изменений.

Ключевые слова: информационное общество, сетевая логика, технофундаментализм, власть, нетократия.

This article is devoted to the importance and specificity of the "network" as the basic structure of the information society. The network influences the perception and understanding of the functional changes of power in the modern society. For example, the link <http://www.whitehouse.gov/> provides the communication between people and the legislators. There is a schedule of public meetings with the President and the Prime Minister there as well. Moreover, every citizen can take part in the preparing of laws, make suggestions and discuss them. However, the powerful group of media philosophers is concerned about the creation of "techno fundamentalism", "virtual violence", "media terrorism", "e-collar" etc. This number of characteristics indicates concern over a situation, where power, armed with the latest technology of computer, can surely shape public opinion, manipulate public consciousness and carry out a full visual control, that ensures power practically automatic functioning, ultimately leading to the transformation of power relations, and it acts in turn as an aim and as a condition for social change.

Key words: information society, network, techno-fundamentalism, power, netocracy.

Мета статті у тому, щоб в рамках дослідження філософських проблем політики і її впливів на людину зосередитись на філософському розумінні влади, дієвість і впливи якої суттєво збільшились завдяки новітнім технологіям, на які усе більше спирається влада. Виокремлюється спектр позитивних і негативних тенденцій у цьому зв'язку, іншими словами, доводиться, що фігура традиційного політика має зникнути. В інформаційному суспільстві

політика рухається в сторону знання, що перетворюється на інформацію. При цьому «оцифрування» владних технологій, інтенсивна робота на технічних носіях не повинна торкатися перетворювального ядра владарювання. Сьогодні маємо епістемократію як форму влади, коли знання є ресурсом влади, а істина є змістом організації саме такої влади. Різко зросла доступність видів і об'єктів інформації, інтернет-комунікації змінюють уявлення про простір і час, розгорнулася «шоузація» політики, що породжує нові уявлення про дозвілля, самореалізацію, самопрезентацію та сприяє новому типу мислення.

Реалії інформаційно-комунікативного світу і світу видовищ впливають, в першу чергу, на людину й проблеми її формування. Змінюються фундаментальні константи опанування соціального досвіду та його інтеріоризації. Ці зміни значною мірою продукуються інформаційними чинниками, що визначають соціальне обличчя сучасності. Медіакультура як посередник між владою та суспільством, а саме – соціумом та особистістю, як медіасередовище є новим інтегратором і несе новий ряд антропологічних констант. Мова йде про раніше небачений вплив сучасної «індустрії інформації» на всі сторони суспільного життя і свідомості. Вже зараз можна говорити про парадоксальність такого соціально-історичного феномену як «медіакультура» та її витвір – глобальне медіасередовище. Про створення єдиного світового інформаційного простору, що впливає на культуру й на систему влади як всередині країни, так і в масштабах усього світу, йде мова у працях Д. Белла, А. Бюль, Е. Тоффлера, П. Бергера і Т. Лукмана, Ю. М. Лотмана, М. Кастельса і Н. Лумана, Д. Рашкофф, Н. Кирилової, Г. Почепцова. Йдеться про нову інформаційну цивілізацію та створення єдиного світового інформаційного простору.

Відомий американський футуролог Тоффлер Е. у своїй роботі «Метаморфози влади» зазначає: «Контроль над знаннями – ось сутність майбутньої всесвітньої битви за владу в усіх інститутах людства» [10, с. 43]. Ряд дослідників стверджує, що саме інформаційна цивілізація спричиняє негативні наслідки щодо інформатизації суспільства. «Інформаційні війни різної інтенсивності стали явною прикметою наших днів» [9]. В останні роки мова йде про Нетократію, яку складатимуть люди, «котрі вміють маніпулювати мережею та інформацією» [4]. Французький медіа-філософ П. Віріліо в роботі «Машина зору» висловлює думку, що у зв'язку із розвитком техніки змінюється логіка бачення, та формується новий образ цивілізації. На прикладі аналізу традиційного мистецтва та сучасних технологій репрезентації він ілюструє, як новітні технології незабаром витіснять людину з процесу інтерпретації світу, а значить і з процесу його конструювання, разом з цим наступить «кінець мистецтва», а згодом настане і кінець людини вільної, почнеться епоха технократичного рабства людини як протеза машини [3].

Уявлення про те, яким буде суспільство при переході від ХХ до ХХІ століття, знаходимо у Д. Белла. Він вказує, що вже сьогодні ми можемо діагностувати ситуацію, коли на перший план виходять теоретичні знання, відбувається створення нових інтелектуальних технологій, зростає клас носіїв знання, відбувається перехід від виробництва товарів до виробництва послуг, трансформуються соціальні відносини і сприйняття людей. В якості однієї з головних сил, яка визначає «обличчя сучасності», виступають медіа, а знання та інформація є джерелом еволюції цивілізації, що перетворюється. Інформаційна епоха за допомогою глобального медіа-середовища створює єдиний світовий інформаційний простір і впливає на всі сторони суспільного життя, саме тому ряд вчених визначає сучасну цивілізацію як інформаційну. Так, Елвін Тоффлер вказує, що суспільством «третьої хвилі» є інформаційне суспільство, для якого характерним є: новий стиль життя й людської діяльності, нові форми політики, економіки та суспільної свідомості, інші стають освітні практики й стиль мислення. Змінюються фундаментальні основи відтворення людини як біологічного і антропологічного типу. Основним виробничим ресурсом стає інформація, а також методи її обробки й використання. Завдяки медіа-простору відбувається взаємодія різних культур, мультикультуралізм стає фундаментом нового мислення. Мається на увазі безпрецедентний вплив сучасної «індустрії інформації» на всі сторони суспільного життя і свідомості.

Адаптація до сучасності значно відрізняється від її попередніх форм. В сучасних умовах людина створює не тільки нові предмети, а й нові соціальні відносини, в яких постійно знаходиться. Елвін Тоффлер характеризує нові стратегічні тенденції в сучасному суспільстві таким чином: «Нова цивілізація несе з собою нові родинні стосунки, інші способи працювати,

любити і жити, нову економіку, нові конфлікти. Шматочки нової цивілізації вкраплюються у сучасність й існують вже зараз. Мільйони людей налаштовують своє життя відповідно до ритмів завтрашнього дня» [11]. Окрім того, сучасна людина постійно перебуває всередині інноваційних проектів, адаптуючись не стільки до зовнішнього, об'єктивно існуючого середовища, скільки до соціального простору, створеного нею. Тому загострюється проблема переходу до самостійного проектування людиною власного буття. І для цього є всі підстави, адже звільняючи людину від соціальної визначеності, культура і соціум розкривають для неї нові великі можливості самостійно будувати своє життя.

Стратегія життя особистості звільняється від класових, групових, інституціональних рамок і відкрито включається у поведінку окремого індивіда як завдання, що залежить тільки від його рішень. Зменшується частка принципів життєвих можливостей, закритих для вирішення, а частка, що відкрита рішенням для самостійного створення біографії, збільшується. Індивідуалізація життєвих ситуацій і процесів означає, що стратегії життя стають авторефлексивними, а соціально визначена стратегія життя трансформується в особистісний проект самостійно створюваний і відтворюваний у різних життєвих ситуаціях. Відкриваються нові шляхи самореалізації і нові конфігурації соціальних відносин, яких не могли уявити попередні покоління, але водночас, спостерігається збільшення ступеня соціальної невизначеності й зростання кількості ризиків. Сучасність несе відбиток невизначеності, що призводить до зниження рівня безпеки як для окремої людини, так і для її соціального оточення. У цьому контексті гостро постає питання про механізми й форми вибудовування стратегії життя особистості в суспільстві, яка, з одного боку, спрямована на збереження життєвих позицій особистості в умовах посиленої соціальної невизначеності, а з іншого – на її подальший розвиток в умовах динамічної соціальної реальності.

Становище сучасної людини можна позначити такими термінами й характеристиками: «об'єкт впливу», «споживач інформаційних послуг», «постіндивідуум», «реципієнт», «дівідуум», «сетенін» та інше, що базуються на візуальних та видовищно-споживчих практиках. Ці терміни є індикаторами зміни середовища існування людини. Особистість, насамперед, є ансамблем громадських міжособистісних взаємин, творчим втіленням усіх людських духовних рис, значущих в суспільному житті. Процес формування особистості являє собою діалектику взаємин соціуму й продукованої ним особистості. Однак, сьогодні не обійтися без уточнень поняття «особистості». Завдяки інформаційним чинникам змінюється процес інтерналізації, система зв'язків сім'ї й держави, громадянина та суспільства, що визначає соціальне як ціле.

Динаміка соціальної еволюції, в якій опинилася людина, відчутна сьогодні на рівні навіть буденної свідомості: іншими стають взаємовідносини, відбувається відхід від традиційних соціальних інститутів (релігія, ідеологія, освіта, сім'я). У наслідок доступності об'єктів інформації, ІТ-технологій змінюються уявлення про простір і час, розгортається універсалізація шоу-культури, актуалізуються питання самореалізації й самопрезентації людини. Візуалізація створює власний тип інституціональних структур, де знаходиться людина, яка віддаляється від традиційних соціальних інститутів. Таким чином, візуальні структури створюють «ефект упаковки»: усе, що структурує середовище, що потрапляє у фокус візуалізації, перетворює індивіда на ємність, що може бути заповненою або бути упакованою таким чином, що зміст підміняється формою. Бюль А. зазначає, що стан індивіда у «віртуальному суспільстві» характеризується фрагментацією, відкритістю та ізолюваністю.

Долучення індивіда до безлічі різномірних віртуальних світів прискорює процеси фрагментації суб'єкта. Поняття «суб'єкт» є синонімічним поняттю «індивід», яке відтворює певні суспільні відносини і не передбачає виявлення суб'єктивності в соціальному. Ізолюваність су'єкта Бюль А. бачить у тому, що «суб'єкт віртуального суспільства» замикається у віртуальному, тобто, не відбувається взаємодія віч-на-віч. Віртуальне суспільство позбавляє індивіда реального впливу, а його ідентичність, то є набір якостей, сприйнятих крізь призму віртуального у базі комп'ютерних даних. Віртуальне суспільство націлене на скорочення приватної сфери життя людини, таким чином, позбавляючи її права на особисте життя. Поширення тотального спостереження завдяки цифровим технологіям, реалізує принцип постійної прозорості індивідів для інших. Здійснення повного візуального контролю гарантує автоматичне функціонування влади [8].

Однак, поняття «нового мислення» не зводиться тільки до політичного чи наукового. «Єдине, у чому можна бути впевненим, це те, що здоровий глузд ніяк не допоможе в прогнозуванні майбутнього. Немає чарівних циклів тривалістю в двадцять років; немає простої сили, яка б керувала ймовірностями. Будь-які речі, що видаються непорушними, можуть фактично змінюватися із запаморочливою швидкістю» [12].

Нове мислення – це, насамперед, орієнтованість людини на саморозвиток. Основними характеристиками нового мислення стають швидкість, гнучкість і реакційність, яким сприяє комп'ютерна культура. За три десятиліття свого існування інформаційна система фактично перетворилася в фактор еволюції. В кінці минулого століття поняття «мережа» стало універсальною метафорою. Заговорили про мережеву економіку, мережеву логіку, нейронну мережу, мережевий інтелект та мережевий графік.

Кастельс М. зазначає, що ядром нового суспільства стає нова комунікаційна організація, в основі якої лежить мережева логіка базисної структури інформації. Новий тип суспільного устрою є мережевим, адже провідна роль належить комп'ютеризованим інформаційним лініям зв'язку, які пронизують соціальну реальність, в результаті чого домінуючі функції та процеси організовані за принципом мереж. Жорсткі й вертикально орієнтовані соціальні структури минулого замінюються гнучкими й горизонтально орієнтованими мережами, за допомогою яких здійснюється обмін ресурсами і вплив на політичний процес [6]. Саме мережі складають нову соціальну матрицю сучасного суспільства, а поширення нового типу мислення, позначеного як «мережеве», значною мірою впливає на повсякденне життя кожної людини. Всесвітня комп'ютерна мережа, що робить інформацію способом існування суспільства, перетворює її на визначальний чинник структурування суспільства. Слід зазначити, що мережевий принцип устрою соціальної організації існував і раніше, але не мав такого потужного технологічного втілення. Сучасність характеризується тим, що різко зростає інформаційна оснащеність соціальних процесів.

Медіа-простір здатний інформувати кожного, долучаючи його до інтелектуального життя суспільства, до активного формування культурної та соціальної політики: «Інформація стає одночасно доступною як президентам, так і простим глядачам» [9]. Навіть більше, справжня інформованість громадянина завтрашнього дня ґрунтується на демократичному розвитку інформаційних засобів і мереж, на соціальних і технологічних гарантіях того, що потужний потенціал нових інформаційних технологій не буде використаний в цілях відомчого монополізму й тоталітаризму.

З іншого боку, бурхливий розвиток інтернету вселив в багатьох людей надію на ренесанс демократії. Завдяки допомозі технологічних нововведень громадяни можуть миттєво висловити свою позицію з того чи іншого політичного питання, мережа могла б стати таким собі віртуальним парламентом, як місцевого, так і національного рівня, а інтернет – втіленням ліберальної утопії всеосяжної демократії. Однак, це утопічна модель, а фундаментальна умова для мережевої демократії – те, що група людей, які обговорюють проблеми, і приймають рішення, зацікавлені в участі в політичному процесі в межах певної географічної території, наприклад, країни, більше не може бути виконаною.

У книзі «Метаморфози влади» Тоффлер Е. підкреслював роль знання: воно діє гранично ефективно, оскільки спрямоване на досягнення мети і тому є самим «демократичним» джерелом влади. Людство, таким чином, просувається до нового типу мислення, перехід до якого є досить драматичним. Сучасна структура влади ґрунтується вже не на мускульній силі, багатстві або насильстві, а на інших чинниках. Як аргумент, Тоффлер Е. наводить такий приклад: «Актор Шон Коннері в кінофільмі, дія якого розгортається на Кубі в період диктатури Батісти, грає британського найманця. В одній незабутній сцені воєначальник тирана говорить: “Майор, назвіть ваше улюблену зброю, і я вам її надам”. На що Коннері відповідає: “Мозок”» [10, с. 37].

В якості аргумента можна використати і книгу Д. Оруелла «1984», де зображено уряд, який повністю контролює засоби масової інформації. Д. Оруелл пророкував появу таких технологій, як телевізійні екрани, які можуть бути використані для того, щоб нести державну пропаганду до глядачам і водночас шпигувати за ними. Цікавими видаються і його застереження про потенційне втручання в життя людини, яке може бути позбавлене приватності й стати абсолютно контрольованим і керованим.

Розглядаючи вплив медіа-середовища на людину, Ж. Дельоз говорить про «електронний нашійник»; йдеться про прихід нової ідеології – технофундаменталізму, який супроводжується новою формою насильства – «віртуальним насильством». Д. Белл також аналізував загрози, які створюють нові технології для приватного життя. Це і загроза поліцейського й політичного нагляду за індивідами за допомогою досконалої апаратури, і створення банків даних урядовими та комерційними установами. Ще наприкінці 70-х років Е. Фромм говорив про можливість створення інформаційного імперіалізму, оскільки інформація може стати засобом інформаційного тиску й панування, доступ до інформації також може стати причиною дискримінації. Новітні політичні технології, озброєні інформаційними засобами, можуть впевнено формувати громадську думку, маніпулювати суспільною свідомістю. Панування інформаційних технологій здатне рішуче змінити суспільне життя. Е. Тоффлер зазначає: «Контроль над знаннями – ось сутність майбутньої всесвітньої битви за владу в усіх інститутах людства» [10, с. 43]. Період зміни систем цінностей, коли завершується трансформаційний розлам і формується нова соціальна ідентичність – цей процес болючий для всього суспільства. У своїй роботі «Шок майбутнього» Е. Тоффлер попереджав людство про небезпеку, пов'язану зі стрімкими змінами в житті людей під впливом інформаційних технологій.

Постмодернізм запропонував особливу схему взаємовідносин влади й знання, означивши це як принцип паралегітимації. Відповідно до цієї схеми, влада неможлива без знання, знання неможливі без влади. Влада всеосяжна, повсюдна, дискретна і, водночас, потребує виправдання. Таким виправданням стає знання, а наукова цінність перетворює доволі сумнівне й відносне на незаперечне й істинне. Породжуючи, таким чином, владні відносини, знання водночас стають продуктом влади.

Треба зазначити, що вже сьогодні можна говорити про рівність влади і знання, де влада і є знання (влада = знання). Сама влада можлива виключно в рамках злиття зі знанням, влада повсюдна, як і знання. Саме «влада = знання» формує інструменти соціальної комунікації, задаючи нові антропологічні модули існування особистості. Ідея технічних мутацій, що впливає на соціальний конструкт сучасного інформаційного суспільства, відкриває нові бази нашого життя. Е. Тоффлер у роботі «Метаморфози влади» зазначає, як повсюдно проявляється «влада = знання»: «В наші дні дуже часто можливість укласти угоду залежить від знань більше, ніж від викладених на стіл доларів. На певному рівні простіше здобути гроші, ніж знайти потрібне ноу-хау. Знання – ось справжній важіль влади» [10, с. 50].

Хотілося б відзначити, що спосіб організації сучасного суспільства за допомогою медіа змушує його бути тоталітарним в соціокультурному координуванні. «Люди, які можуть маніпулювати мережею та інформацією, яка проходить через них, – успадковують майбутнє. Це – нетократи. Нетократія складається з людей з відмінними соціальними навичками й талантом до маніпуляції інформацією» [5]. Влада поступово витікає з рук володарів матеріальних капіталів і переходить до кураторів соціально-інформаційних мереж. З. Бауман зазначає: «тепер капітал подорожує без нічого – з багажем, що складається лише з портфеля, мобільного телефону і ноутбука. Він може зупинитися майже в будь-якому місці й ніде не повинен залишатися довше, ніж захоче» [1].

Сьогодні на зміну боротьбі за ринки збуту та виробничі ресурси, контроль яких був основою влади в індустріальному суспільстві, прийшла боротьба за канали інформації, за побудову соціальних мереж, які є основою прибуткового постіндустріального бізнесу і технологією впливу на маси. При цьому старий правлячий клас не просто йде в минуле, влади добровільно не віддають, старий правлячий клас свою владу втрачає, не маючи більше можливості її захищати. Тобто зазнає поразки в конкурентному зіткненні з новим правлячим класом, який вже засвоїв нові технології влади. Власне кажучи, перемагає не новий правлячий клас, а його вміння адаптуватися до новітніх технологій управління, які виявилися ефективнішими за старі. Ймовірнішою є ситуація, коли старий правлячий клас поступово, еволюційним чином перетвориться на новий, якщо своєчасно на практиці освоїть новітні технології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. Текущая современность : [электронный ресурс] / Зигмунт Бауман; [пер. с англ. под ред. Ю. В. Асочакова]. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с. – Режим доступа: http://philosophy.ru/library/socio/bauman_liquid_modernity_2008.pdf.
2. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства / Деніел Белл; [пер. з англ.] // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. – С. 194-251.
3. Вирильо П. Машина зрения : [электронный ресурс] / Поль Вирильо; [пер. с франц А. В. Шестакова под ред. В. Ю. Быстрова] — СПб.: Наука, 2004. – 140 с. – Режим доступа: http://monoskop.org/images/1/19/Virilio_Paul_Mashina_Zreniya.pdf.
4. Денисов А. А. Нетократия как стратегический субъект 21-го века : [электронный ресурс] / А. А. Денисов. – Режим доступа: <http://bgarf.ru/science/publications/publication4.pdf>.
5. Денисов А. А. Нетократия и рефлексия: засекречивание в постиндустриальном обществе : [электронный ресурс] / А. А. Денисов. – Режим доступа: <http://netocracy.us/Articles/Article03.pdf>.
6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура : [электронный ресурс] / Мануель Кастельс. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/index.php.
7. Кириллова Н. Б. Медиа среда российской модернизации : [электронный ресурс] / Н. Б. Кириллова. – М.: Академический Проект, 2005. – 400 с. – Режим доступа: <http://www.eartist.narod.ru/text23/0034.htm>.
8. Обухов К. Н. «Субъект виртуального общества» А. Бюля: техноцентризм в определении индивида в структурах коммуникативной реальности : [электронный ресурс] / К. Н. Обухов. – Режим доступа: <http://proxima.school.udsu.ru/files/1282401739>.
9. Почепцов Г. Г. Информационные войны : [электронный ресурс] / Г. Г. Почепцов. – Режим доступа: http://telecomlaw.ru/studyguides/Pocheptsov_inwars.pdf.
10. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер; [пер. с англ.; под ред. П. С. Гуревича]. – М.: АСТ, 2003. – 669 с.
11. Тоффлер Э. Столкновение Волн : [электронный ресурс] // Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер; [пер. с англ.; под ред. П. С. Гуревича]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Toffler/_01.php.
12. Фридман Дж. Мир в следующие 100 лет : [электронный ресурс] / Джордж Фридман. – Режим доступа: http://www.indemco.org/files/world_in_the_next_100year.pdf.